

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-92>

УДК 811.81'373

Корнієць К.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРЕЦЬКОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА

Анотація. У цій статті описується діяльність Турецького лінгвістичного товариства, що відіграє протягом восьми десятиліть лідируючу роль у реформі турецької мови, пов'язаної зі збагаченням її лінгвістичного запасу тюркськими словами й можливим усуненням різниці між письмовою мовою й усним мовленням тюрків. Відзначається, що асоціація докладає значних зусиль для реалізації лінгвістичних досліджень в сфері турецької мови та тюркських мов Середньої Азії. Інша основна місія асоціації полягає в тому, щоб підтримати й видати Güncel Türkçe Sözlük, офіційний тлумачний словник турецької мови, та Yazım Kılavuzu, турецький орфографічний словник, на додаток до багатьох інших спеціалізованих словників, книг з лінгвістики й декількох періодичних видань. Діяльність цього офіційного інституту по нормуванню процесів адаптації нової лексики в літературній мові розглядається в даному дослідженні.

Ключові слова: тюркологія, мовна реформа, мовна політика, Турецьке лінгвістичне товариство, становлення національної літературної мови.

Korniets Katerina

Taras Shevchenko National University of Kyiv

HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TURKISH LINGUISTIC SOCIETY

Summary. This article describes the activities of the Turkish Linguistic Society, which has played a leading role in the reform of the Turkish language for eight decades, related to the enrichment of its linguistic stock by Turkic words and the possible elimination of the difference between written language and spoken language of Turkic peoples. It is noted that the Association is making considerable efforts for realization linguistic researches in the sphere of Turkish and Turkic languages of Central Asia. Another major mission of the association is to support and publish Güncel Türkçe Sözlük, the official Turkish language explanatory dictionary, and Yazım Kılavuzu, the Turkish spelling dictionary, in addition to many other specialized dictionaries, linguistic books and several periodicals. Today, the scientific and popular editions of the Turkish Linguistic Society are published several times a year and offer the reader a broad overview of the problems of literary criticism and linguistics. Along with the publications of the Turkish Linguistic Society, it is important to note other scientific activities conducted by this organization, namely, the holding of thousands open meetings and congresses of linguistics. The activity of this scientific organization, created under the auspices of the Turkish nation's head, Mustafa Kemal Atatürk, was intended to play a significant role in the country's cultural transformation and overall reform of the Turkish language. Vigorous activity of the members of the society was connected with the adoption in 1928 of the Latin alphabet and the exclusion from the Turkish language of Arabic-Persian lexical and grammatical borrowings. The purpose of the Linguistic Society was to discover the identity and richness of the Turkish language and to give it an international status among the languages of the world. Not having the sanctioned power of being an academic organization, all its activities were directed for the protection and education of society. Thereby the activity of this official institute for normalization of the processes of adaptation of new vocabulary in the literary language is considered in this research.

Keywords: Turkology, language reform, language policy, Turkish Linguistic Society, formation of the national literary language.

Постановка проблеми. Турецька мова має цікаву історію виникнення, що дає можливість з'являтися новим дослідженням в галузі граматики, лексикології, стилістики тощо. Оскільки регламентація літературної норми турецької мови є найважливішою складовою діяльності Турецького Лінгвістичного Товариства (ТДК), постає важливим оцінити з позицій сучасної соціолінгвістики суперечливість і адекватність зусиль зазначеної наукової організації у нормалізації та кодифікації запозичень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання створення та роботи Турецького лінгвістичного товариства досліджували у своїх працях Д. Аксан, Х. Зулфікар, З. Коркмаз, Ю. Хейда, К. Штойервальд, Х. Палаван, Н.К. Дмитрієв, А.Н. Кононов, В.М. Підвойний, С.В. Сорокін, О.А. Аксой та інші. Так, говорячи про роботу Турецького Лінгвістичного То-

вариства, Ю. Хейда зазначає, що іноді воно навмисно збільшувало європейський словниковий фонд у турецькій мові, замінюючи деякі арабські й перські запозичення західними [9, с. 11]. У той же час магістральним завданням ТДК було «виявлення самобутності і багатства турецької мови і надання їй міжнародного статусу» [4, с. 94].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на кількість наукових праць, присвячених цій проблематиці, вона і досі перебуває у центрі уваги. Донині багато вчених, письменників, суспільних діячів наполягають на збереженні так званої «живої турецької мови», значну частину якої становить арабо-перська лексика. І навпроти, є прихильники «лінгвістичної революції», що наполягають на необхідності звільнити мову від багатомовних іншомовних на шарувань. На їх думку, використання іншомовної термінології веде до «регресу» турецької наукової

мови, і вважають за необхідне стандартизацію і систематизацію термінологічної лексики за участю Турецького Лінгвістичного Товариства, результати роботи якого ми і розглянемо в нашу дослідженні.

Мета статті. Головна мета статті – проаналізувати політику Турецького Лінгвістичного Товариства і оцінити результати роботи цієї організації в боротьбі за очищення турецької мови та надання їй міжнародного статусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність цього наукового товариства, створеного у 1932 р. під патронажем глави турецької нації, Мустафи Кемала Ататюрка, була покликана зіграти чималу роль у культурному перетворенні країни й загальній реформі турецької мови. Перший час TDK називалося Товариство досліджень турецької мови (Türk Dili Tetkik Cemiyeti) і об'єднало у своїх рядах усіх відомих на той момент літераторів і членів Великих національних зборів Туреччини. Головним фахівцем і генеральним секретарем цієї установи був вірмено-турецький лінгвіст Агоп Дільчар. У 1934 р. Товариство перейменували в Інститут турецьких досліджень, а в 1936 р. воно стало називатися Інститутом турецької мови [5, с. 267].

Активна діяльність членів товариства була пов'язаною із прийняттям у 1928 р. латинського алфавіту й виключенням з турецької мови арабських лексичних і граматичних запозичень. Саме TDK було відповідальне за реформу османської мови й формування сучасної турецької мови. Протягом 1940-х років Товариство проводило масові кампанії по заміні багатьох арабських, перських, грецьких і французьких запозичень, які склали мовну норму Османської імперії [7, с. 46]. Як наслідок теоретиками TDK, а також політиками, що орієнтувались на них, проводилася політика пуризму й штучного заміщення іноземних запозичень новотворами на основі загальнотюркського кореня. Починаючи з 1980-х, TDK змушено реагувати на виклики глобалізму, вигадувати й впроваджувати турецькі еквіваленти нових англіцизмів і інтернаціональної лексики, яка характерна для сучасних галузей економіки, інформаційних технологій і актуальної культури [4, с. 94].

Турецьке Лінгвістичне Товариство на науковій основі займається створенням термінів, керуючись принципом пуризму (arıtılık), тобто концепції, згідно з якою турецька мова повинна бути очищена від іноземних запозичень. При цьому поповнення лексичного складу й термінологічних систем турецької мови здійснюється трьома основними способами: збір генетично тюркської лексики з турецьких письмових літературних пам'яток з XIII ст.; збір лексики з діалектів турецької мови, а також найбільш продуктивний спосіб: створення нових слів – неологізмів – шляхом використання словотворчих засобів турецької мови, її діалектів, а також ряду інших сучасних і прадавніх тюркських мов. Таким чином, якщо під час староосманського й середньосманського періоду потреба в термінах для найменування нових понять найчастіше заповнювалась запозиченнями з інших мов (арабської, перської, французької), то в XX ст. надавалась перевага використанню в якості термінів вже наявних у турецькій мові слів або створенню нових з використанням турецьких або арабських основ за допомогою турецьких словотворчих афіксів [8, с. 53].

Метою Товариства було виявлення самобутності й багатства турецької мови й надання їй міжнародного статусу серед мов світу. Для здійснення цієї мети TDK протягом 87 років вело дослідницьку роботу. За цей період воно опублікувало чималу кількість книг, серйозних творів. У 2011 році в одинадцятий раз перевидався Словник сучасної турецької мови, кількість слів якого досягла 121509, з яких приблизно 86% турецькі й 14% мають іноземне походження. Словник доступний на інтернет-сторінках Турецького Лінгвістичного Товариства.

Поряд з публікаціями Турецького Лінгвістичного Товариства важливо відзначити й інші наукові заходи, проведені цієї організацією, а саме проведення тисяч засідань, відкритих зборів і лінгвістичних конгресів. Найважливішим є Турецький Лінгвістичний Конгрес – великі наукові збори Туреччини, що проводяться один раз у чотири роки. Теми конгресу присвячують легендарним особистостям турецької історії й культури – Ататюрку, Дідові Коркуту, Кашгарли Махмуту, Алішеру Навої [1, с. 53].

Турецьке Лінгвістичне Товариство є організацією, що здійснює свою діяльність із метою дослідження, розвитку й збагачення турецької мови. Воно виконує важливу наукову роботу в цьому напрямку. Не володіючи санкціонованою силою, будучи академічною організацією, усю свою діяльність Товариство направляло на захист і освіту суспільства. Після реформ 1983 року воно досягло того високого рівня, про який мріяв Ататюрк.

Турецьке Лінгвістичне Товариство здійснює свою діяльність згідно з конституційними статутами, директивами й інструкціями. Історія цього товариства включає кілька реформ, у тому числі й період з 1955 по 1973 роки. Кожна реформа забезпечувала розвиток нового етапу в діяльності Лінгвістичного Товариства Туреччини.

Одна з перших серйозних змін відбулася на конгресі в 1951 році. Змінився статут Міністерства освіти Туреччини, який діяв при житті Ататюрка. У такий спосіб Лінгвістичне Товариство відділилося від держави. Друга глобальна зміна відбулася в 1982-1983 роках. У 1982 р. Турецьке Лінгвістичне Товариство відповідно до Конституції ввійшло у Вищу державну раду з питань культури, мови й історії імені Ататюрка. У такий спосіб зв'язок з державою відновився й став тіснішим [3, с. 12].

Незадовго до смерті Ататюрк залишив заповіт, у якому частину власних коштів передавав Турецькому Лінгвістичному й Історичному Товариствам. Бюджет цих двох організацій і сьогодні витрачається зі спадщини Ататюрка. Ця спадщина становить 28,9% капіталу одного з найбільших банків Туреччини «Іш банкиси».

У Турецьке Лінгвістичне Товариство входить 40 обраних членів: 20 представників вищих навчальних закладів і 20 представників вищої ради з питань культури, мови й історії імені Ататюрка. Членами Лінгвістичного Товариства є відомі тюркологи турецьких університетів. Кандидатуру на пост глави товариства висуває прем'єр-міністр Туреччини, а затверджує президент, 40 основних членів становлять Наукову Раду [9, с. 8].

Турецьке Лінгвістичне Товариство внесло величезний вклад у збагачення, розвиток і очищення турецької мови від іноземних запозичень,

замінивши їх словами одвічно турецького походження. В останні 10 років Товариство реакційно налаштовано на іноземні назви турецьких фірм, а як альтернативу воно пропонує називати підприємства турецькими назвами. Лінгвістичне Товариство заохочує і нагороджує людей за лаконічне й чисте використання турецької мови.

Товариство, видання книг якого було почато в Анкарі в 1932 р., сприяло поширенню праць провідних спеціалістів в сфері мови й літератури. Із цього часу більше восьми десятиліть книжкову культуру й пресу Туреччини збагачують наукові праці даного товариства. Сьогодні наукові й популярні видання Турецького Лінгвістичного Товариства виходять у світ кілька раз у рік і пропонують читачеві широкий огляд проблем по літературознавству й лінгвістиці [2, с. 121].

М.К. Ататюрк нерідко й сам вивчав місцеві й іноземні дослідження в галузі турецької мови, а також доручав ученим займатися цією справою. Він виявляв цікавість до досліджень у сфері граматики, словників, пунктуації й термінології сучасної турецької мови. Зі створенням Турецького Лінгвістичного Товариства в сучасній турецькій мові почався етап досліджень.

Початок цієї творчої роботи бере з 30-х–40-х рр., коли Турецьке Лінгвістичне Товариство публікувало в Стамбулі й Анкарі роботи в галузі лексикології й лексикографії, діалектології, фонетики й граматики. Вийшов у світ «Словник турецької мови» («Türkçe Sözlük», 1945). Була видана робота

Ахмет'а Джеват'а Емре «Походження давньотюркського письма» («Eski Türk Yazısının Menşegi», 1938), у якій представлений аналіз знаків і мовних зв'язків у давньотюркському алфавіті; праця Тахсин'а Оглу «Турецька граMATика. Фонетика» («Türk Grameri. Sesbilimi», 1959), присвячена питанням, пов'язаних із законом гармонії голосних і приголосних, наголосу й іншим фонетичним явищам у турецькій мові. Широке поширення одержала публікація пам'яток турецької й тюркської літератури з перекладами й коментарями, у тому числі унікальних рукописів, що зберігаються в книгозшивах Туреччини: «Словник тюркських мов Махмуда Кашгарського», перекладений Б. Аталаем («Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi», т. 1-3, 1939-1972), «Кутадгу білі» («Kutadgu Bilig», т. 1-3, 1942-1943). Видавалися також бібліографічні роботи, у числі яких була «Бібліографія літератури з турецької мови» («Türk Dili Bibliyografyası», 1943) [6, с. 209].

Висновки з даного дослідження. На сьогоднішній день у турецькій лінгвістиці, як і в інших спеціальних галузях наукового знання, гостро стоїть питання про надлишок термінів; при цьому в якості одного з найважливіших завдань, яке ставлять перед собою більшість дослідників, є пошук можливих шляхів позбавлення від іншомовних запозичень. Це першочергове завдання ставить перед собою і Турецьке Лінгвістичне Товариство, яке відоме тисячами публікацій і багатою науково-дослідною бібліотекою, чия діяльність триває й у наші дні.

Список літератури:

1. Дятленко С.И. Языковая политика и языковые реформы в государственном и национальном строительстве (аналитический обзор). *Социологическое обозрение*. 2007. № 3. С. 49–59.
2. Киреев Н.Г. История Турции XX век. Москва : ИВ РАН : Крафт, 2007. 608 с.
3. Старостов Л.Н. Из истории становления турецкого литературного языка. *Современные литературные языки стран Азии*. Москва : Наука, 1989.
4. Тектен Т. Турецкое Лингвистическое общество и влияние Турецкого Лингвистического общества на турецкий язык. *Наукові Записки. Серія «Філологічні науки»*. 2010. Випуск 89(2). С. 93–95.
5. Шчека Ю.В. Турецкий язык и проблемы его изучения. *Турция на рубеже XX–XXI веков*. Москва, 2008. С. 263–282.
6. Юсипова Р.Р. О некоторых путях «очищения» современного турецкого литературного языка. *Социолингвистические проблемы развивающихся стран*. Москва : Наука, 1975. С. 208–213.
7. Buluç S. Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları. *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1991. S. 45–48.
8. Canpolat M. Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişimi. *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*. Ankara : Türk Dil Kurumu, 1991. S. 49–60.
9. Kuruluşunun 70. yıl dönümünde Türk Dil Kurumu. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınlar, 2001. S. 1–19.

References:

1. Dyatlenko, S.I. (2007). Yazykovaya politika i yazykovye reformy v gosudarstvennom i natsional'nom stroitel'stve (analiticheskiy obzor) [Language policy and language reforms in state and national construction (analytical review)]. *Sotsiologicheskoe obozrenie*, no. 3, pp. 49–59.
2. Kireev, N.G. (2007). Istoriya Turtsii XX vek [History of Turkey XX century]. Moskva: IV RAN: Kraft, 608 p.
3. Starostov, L.N. (1989). Iz istorii stanovleniya turetskogo literaturnogo yazyka [From the history of the formation of the Turkish literary language]. *Sovremennye literaturnye yazyki stran Azii*. Moskva: Nauka.
4. Tekten, T. (2010). Turetskoe Lingvisticheskoe obshchestvo i vliyaniye Turetskogo Lingvisticheskogo obshchestva na turetskiy yazyk [Turkish Linguistic Society and the influence of the Turkish Linguistic Society on the Turkish language]. *Naukovi Zapiski. Seriya «Filologichni nauki»*, vol. 89(2), pp. 93–95.
5. Shcheka, Yu.V. (2008). Turetskiy yazyk i problemy ego izucheniya [The Turkish language and the problems of its study]. *Turtsiya na rubezhe XX–XXI vekov*. Moskva, pp. 263–282.
6. Yusipova, R.P. (1975). O nekotorykh putyakh «ochishcheniya» sovremennogo turetskogo literaturnogo yazyka [About some ways of “purification” of modern Turkish literary language]. *Sotsiolingvisticheskie problemy razvivayushchikhsya stran*. Moskva: Nauka, pp. 208–213.
7. Buluç, S. (1991). Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları. *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 45–48.
8. Canpolat, M. (1991). Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişimi. *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*. Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 49–60.
9. Kuruluşunun 70. yıl dönümünde Türk Dil Kurumu. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınlar, 2001. S. 1–19.